vallen mensch. Ook dan toch hangt de vraag, of temming mogelijk zal blijken, aan die geheel andere vraag, of namelijk de aanleg hiervoor in de oorspronkelijke natuur aanwezig was, m. a. w. of God onze menschelijke natuur oorspronkelijk zóó had geschapen, dat ze, na wild te zijn geworden, weer tam *kon* gemaakt worden. Er zijn personen bij wie dit kan, anderen bij wie dit niet kan. Er ligt hier een grens van mogelijkheid en niet-mogelijkheid, en het is *die* grens, die bepaald ligt tot in onze schepping.

„Den hemel en de aarde."

In den beginne schiep God den hemel en de aarde.
Gen. 1 : 1.

Beide in het eerste vers en in het slotwoord der Heilige Schrift ligt een geheele wereld van gedachten besloten, en zelfs mag gezegd, dat het »*Kom, Heere Jezus!*" aan het eind op het »*God schiep den hemel en de aarde*" in Gen. 1 : 1 terugslaat.

Daaruit dat God beide, én den hemel én de aarde schiep, volgt rechtstreeks dat hemel en aarde bijeenhooren; en daarom kon op deze aarde, nu ze van den hemel gescheiden is, de openbaring geen andere ruste vinden, dan in de bede: »Kom, Heere Jezus", kom uit dien hemel weêr naar de aarde, om nogmaals, en dan voor eeuwig die aarde weer met den hemel te verbinden. En al wat in de Heilige Schrift tusschen haar eerste vers en haar slotbede ligt, profeteert op die slotbede een Goddelijk Amen der verhooring.

Zoo ligt dus geheel de Schrift tusschen dat woord ter *opening* en dat woord ten *besluite* van de Openbaring ingeschakeld, ingevat en ingelijst.

Het getuigenis vol majesteit, »dat God den hemel en de aarde geschapen heeft", is de bron waaruit al de verdere inhoud der Schrift vanzelf volgt. Het is het uitgangspunt voor geheel de reeks van openbaringen die straks volgen zal. Het is de grondtoon voor het lied der eere dat Gode om zijn Scheppingswerk wordt toegezongen.

En omgekeerd is de bede: »Kom, Heere Jezus, ja kom haastelijk!" evenzoo het natuurlijke *rustpunt*, waarop heel de openbaring Gods *moest* uitloopen.

In elk samenhangend geheel is niet alleen een punt, waarvan men *uitgaat*, maar ook een punt, waarbij men *uitkomt*. Een punt van waaruit men mikt, en een ander punt waarop gemikt wordt. En dit *laatste* is nu voor de Openbaring Gods in de Heilige Schrift: te bewerken, dat uit het hart der herboren, der verloste, der weer geheiligde menschheid als met een stemme veler wateren het zielsverlangen opklimme, niet alleen naar de hereeniging van hemel en aarde, omdat God beide schiep, maar ook naar de hereeniging van hemel en aarde door den Christus Gods, omdat juist heel de openbaring ons op dien Christus heenwijst als op den eenigen naam onder den hemel op deze aarde gegeven, om de klove die beide nog vaneen scheidt, te dempen.

—

We zouden dan ook vrij de beste taalkenners, de vaardigste schrijvers, de diepste denkers, de scherpzinnigste wijsgeeren, en de meest gewijde en gezalfde Godgeleerden durven tarten en uitdagen, om in vijf woorden een vers voor het hoofd der Heilige Schrift uit te denken en neer te schrijven, dat rijker van inhoud, juister van keus, meer alles in zich sluitend, scherper belijnd, en in zijn wijze van uitdrukking plechtiger en voller van majesteit ware, dan dat wondere woord, waarmeê thans feitelijk de Bijbel begint: *In den beginne schiep God den hemel en de aarde.*

Feitelijk zijn dat maar *vijf* woorden, want in het Hebreeuwsch wordt *in den beginne* uitgedrukt door het ééne woord *Bréschith*. Metterdaad zijn het alzoo slechts vijf gedachten, vijf denkbeelden, vijf begrippen die u hier toespreken. Er is een *God*. Er was een *begin*. Er was een *scheppen*. En de vrucht en uitkomst van dat scheppen was niet één ding, maar twee dingen. Er ontstond een *hemel* en een *aarde*.

En nu hebt ge niets meer dan dat ééne vers noodig, om regelrecht uw beginsel, uw geloof, uw overtuiging, uw wereldbeschouwing, wanneer ge tegen het ongeloof overstaat, op alle manier tegen te staan.

Tegen den Godloochenaar belijdt ge, *dat er een God is*, en dat die God leeft.

Tegenover den Pantheist, *dat er een begin was*, waarin God schiep.

Tegenover den Materialist, dat er niet alleen een aarde is, maar ook *een hemel*, en zelfs die hemel *eerst*.

Tegenover den *Spiritualist* houdt ge met alle goed-Gereformeerden staande, dat niet enkel die *hemel*, maar ook die *aarde* Gods schepping is.

En eindelijk tegenover een iegelijk, die met onzen zondigen toestand, en de daaruit ontstane scheiding van hemel en aarde vrede wil nemen, komt ge op grond van Gen. 1 : 1 op voor de waarheid, dat hemel en aarde door God als één saamhangend *geheel* zijn geschapen, dat ze alzoo beide organisch bijeenhooren, en dat ge daarom geen ruste *kunt* noch *moogt* vinden dan in de wederkomst van »dien Middelaar tusschen aarde en hemel," die alleen machtig is beide weer voor eeuwig saam te verbinden.

—

Zoo dingt Goddelijke eenvoud, majesteit en glorie hier met wondere volledigheid en juiste uitdrukkingswijze naar den eerepalm, om die vijf woorden uit Gen. 1 : 1 tot het rijkste, schoonste hoofd te stempelen, dat als opschrift boven de ingangspoorte der Openbaring staan kon.

Het is het stuk der *vier* grondonderscheidingen, die geheel onze existentie beheerschen.

Ten eerste de grondonderscheiding tusschen *de eeuwigheid* en *den tijd*.

Ten tweede de grondonderscheiding tusschen *God* en de *wereld*.

Ten derde de grondonderscheiding tusschen het *scheppend* werk Gods en het *werktuiglijk* werk der menschen.

En eindelijk ten vierde de grondonderscheiding tusschen *den hemel* en *de aarde*.

Houd nu die vier grondonderscheidingen vast, en er is orde in allen chaos van uw denken en belijden, ge ziet zich zuivere, juiste, rechte paden ontsluiten voor uw voet.

En omgekeerd tegenover die vier grondonderscheidingen staat evenzoo de eenheid, de samenhang, die het alles in juiste evenredigheid saamverbindt.

Zeker, tijd en eeuwigheid zijn onderscheiden, maar het is uit de eeuwigheid Gods dat de *tijd* voortkwam, en het is in den oceaan dierzelfde eeuwigheid, dat de stroom van den *tijd* eens weer terugvloeit.

God en de wereld zijn niet één. Tot in het diepst van haar wezen is de wereld van God onderscheiden. En toch zijn God en wereld hierin saâm verbonden, dat de wereld *zijn* werk is, en dat Hij de wereld *schiep*.

Gods werk en 's menschen werk vallen in beginsel uiteen. God schept, geen mensch kan scheppen. Maar ook zoo zijn Gods werk en 's menschen werk toch daarin weer saâm verbonden, dat geen mensch ooit anders werken kan, dan met en uit de krachten dier natuur, die God voor ons besteld en God voor ons geschapen heeft.

En zoo nu ook staan *hemel* en *aarde* zeer stellig tegenover elkander, en dat wel met een tegenstelling die door de zonde en den vloek nog zoo oneindig verscherpt is. Maar nochtans blijft het vaststaan dat God beide saâm, dat God beide als een geheel schiep. En zoo blijft de hemel om de *aarde* roepen, en kan er op aarde geen vrede zijn, tenzij de aarde roepe om *dien hemel*, die naar eisch van Gods schepping bij haar hoort.

—

Zelfs de bestaansreden, de roeping en de maatstaf voor Christus' kerk is rechtstreeks uit dat eerste vers der Heilige Schrift af te leiden.

Vreemd werd het gevonden toen een Gereformeerd prediker voor ettelijke jaren, een Dienaar des Woords bevestigend, dat Gen. 1 : 1 tot tekstwoord koos.

Wat ter wereld, zoo vroeg men, heeft nu de Dienst des Woords met de schepping van hemel en aarde uitstaande?

En toch kost het weinig moeite, dat zeer stellig en ernstig verband terstond en helder in te zien.

Of strekt niet alle Dienst des Woords, en strekte niet heel het optreden van den Christus hier op aarde juist, om aan de kinderen der menschen, die in de dingen der aarde zouden opgaan, te herinneren dat er nog een hemel is, het hun in te prenten, dat in rangorde die hemel zelfs nog voor de aarde gaat, en mocht het zijn, hen van en uit die aarde voor den hemel te winnen?

Is het niet alzoo dat de kerk van Christus op kleine schaal ons reeds nu een kring van leven op aarde toont, waarin de verzoening en hereeniging van deze zondige aarde met den heiligen hemel weer is tot stand gekomen?

Kan en mag ontkend, dat juist de Gereformeerde belijdenis de prediking doet uitgaan, dat de hemel niet eerst moet gezocht, als we deze aarde verlaten zullen, maar dat hemel en aarde nu reeds, te midden van het leven op aarde, dáárom haar eenheid in ons hart moeten bezitten, omdat God hemel en aarde als één samenhangend geheel geschapen heeft, en wij niet scheiden mogen wat God vereenigd heeft.

Ja, is het niet alzoo, dat juist daarin dat *God* hemel en aarde *geschapen* heeft, ook het uitgangspunt ligt van onze Gereformeerde belijdenis, dat deswege ook de kracht van *herscheppende* genade alleen van God, en *niet* van menschen, kan uitgaan?

—

Tot zelfs in uw eigen *persoonlijk* leven gaat die majestueuse prediking van dat eerste vers, dat aan het hoofd van gansch de Heilige Schrift staat, door.

Hoe diep en ver ge toch in de dagen uwer jeugd u terugdenkt, ja, aan u zelven denkt, gelijk ge eens bewusteloos schier ruste genoot, liggende aan uw moeders borst, ja, tot achter uw geboorte teruggaat, en met David u indenkt in den tijd, toen in uwer moeders buik uw beenderen en zenuwen en aderen als een kunstig borduursel geweven werden, ten slotte stiet toch ook gij op een: *In den beginne*, toen gij, die er eerst niet waart, ontstondt, en uw aanzijn, uw existentie, uw bestaan als kind en mensch een aanvang nam.

Zoo was het dus ook voor u *schepping*; want al naamt ge aan, dat uw stoffelijk wezen zich uit uw ouders liet verklaren, stellig is dit niet zoo met uw geest, met uw persoon, met uw ik, met het denkend en wetend wezen in uw ziel.

Te dien opzichte was er *schepping* óók van u, en zijt ge in uw eigen persoon even wonderbaar ontstaan als heel de wereld om en buiten u.

Gods scheppingsproduct zijt ook gij.

En waar ge in u zelven altoos weer die tegenstelling vindt tusschen uw inwendig en uw *uitwendig* wezen, tusschen geest en *stof*, tusschen ziel en *lichaam*, is het dan niet alzoo, dat ge in uw eigen wezen diezelfde onderscheiding en dienzelfden samenhang vindt, als Gen. 1 : 1 belijdt van hemel en aarde?

In uw *ziel* een lichtstraal als van hemelschen glans.

In uw *lichaam* tot zelfs het stof der *aarde* opgenomen.

Met een vonk van hemelsch vuur in de *ziel*, maar naar uw lichaam stof uit stof van de aarde.

Zoo is het dan het: »In den beginne schiep God den hemel en de aarde," tot in uw eigen wezen, tot in uw eigen persoon, tot in uw eigen existentie als mensch, met Goddelijke wijsheid *naverteld*, of wilt ge, is hij u en aan u in het klein *herhaald* wat eens de oorsprong aller dingen was.

En is dit zoo, wat anders zegt dan dit getuigenis u, dan dat gij zelf, lettende op uw *begin*, gedachtig ook aan uw *einde* zult wezen; dat ge aan God uw oorsprong en aanzijn dankende, dien God zult toebehooren, Hem dienen als uw Souverein en Koning; en dat ge op deze aarde, maar in verband ook met den *hemel* geschapen, die beide, naar het door God gestelde evenwicht, in heel uw existentie tot hun recht zult doen komen.

Om Gods wil de dingen op aarde niet verwaarloozen noch gering achten.

Maar ook om Gods wil, bij alle aardsche ding, den band met *den hemel* doen trekken.

Amsterdam, 18 Juni 1897.

E Voto.

De inteekening op het Register is thans gesloten. Het werk is ter perse en zal zoodra het gereed is franco per post worden toegezonden aan allen, die den prijs van *f* 0.75 ten onzen kantore hebben voldaan.

Exemplaren waarvoor dit bedrag nog niet ten volle is ingekomen, worden niet afgezonden.

Kerkelijke goederen.

De actie tegen het Synodale voorstel, om het Beheer der kerkelijke goederen onder de Haagsche Synode te brengen, neemt toch iets breeder proportie aan, dan het eerst scheen, zóó zelfs dat het zeer te bezien staat, of het plan door zal kunnen gaan.

Het kan zeer wel gebeuren, dat het voorstel ten slotte nog verworpen wordt.

Toch zal er alles van afhangen, op wat wijs het voorstel bestreden wordt.

Wordt het alleen zijdelings, en niet *principieel* bestreden, dan komt een gelijksoortig voorstel onverwijld daarna weer aan de orde. Bij die tweede behandeling zal de tegenstand afgemat zijn. Misschien wordt het ook dan nog verworpen, maar dan toch stellig met al kleiner meerderheid. En het eind van den weg der teleurstelling kan geen andere zijn, dan dat het er eindelijk doorgaat.

De methode van *de zaag*.

Bestrijdt men het daarentegen *principieel*, dan zal het verloop tegenovergesteld zijn. Dan zal bij elke nieuwe behandeling de tegenstand aan kracht winnen. Dan zal de Synode zelve worden afgemat. En dan zal het eind wezen, dat ze door haar eigen voorstel haar eigen organisatie in gevaar ziet komen.

Juist echter van dat *principieel* verzet merken we nog niets.

Er wordt *formeel* gestreden, en beweerd, dat de Synode geen zeggenschap over het Beheer heeft, en er ook niet aan kan komen.

En ook wordt er van den kant der *kerkvoogdijen* beweerd, dat de kerkvoogdijen zelfstandig moeten blijven, en niet onder den kerkeraad kunnen staan.

Beide beweringen nu hebben ongetwijfeld zekere kracht, maar ze gaan óf van geen, óf van een *verkeerd* beginsel uit.

Een kerkvoogdij, als een macht tegenover den kerkeraad, is in de kerk van Christus eenvoudig een onding.

Zeker, de kerkeraad moet niet de macht bezitten om de kerkvoogdij tot roekelooze uitgaven te dwingen. Bij alle beheer van kerkelijk goed moet men steeds bedenken, dat niet enkel het thans levend geslacht, maar ook alle komende geslachten er profijt van moeten hebben.

Maar elke zelfstandige macht van kerkvoogdijen was altoos, en zal steeds blijven, een materialistische macht, die het geestelijk karakter van Christus' kerk schade toebrengt. En juist tegenover dat kerkvoogdijenverzet trekt de Synode aan het geestelijke koord en daarom aan de langste lijn.

Daarom hopen we nog altoos, dat de Gereformeerden, die ook in de Hervormde kerk nog altoos zeer talrijk zijn, de zaak principieel zullen aanvatten.

Zij alleen kunnen dit, omdat zij het in beginsel volkomen met ons eens zijn, dat de Synodale organisatie, als belichaming van het collegiale kerkrecht, in Christus' kerk niet op den duur te dulden is.

Zij kunnen inzien, en het de gemeente duidelijk maken, hoe het overbrengen van het Beheer bij de Synodale Overheid dat collegiale kerkrecht, en daarom de Synodale organisatie, ten slotte zoo muurvast zal grondvesten, dat er geen verwrikken meer aan is.

En *zij* zijn het derhalve, die juist van uit Gereformeerd standpunt zich *principieel* verzetten kunnen tegen de poging, om den laatsten waarborg, die nog aan de gemeente voor de toekomstige herwinning van haar recht gegeven is, voor altoos te vernietigen.

Zelfs is het hun geraden.

Er komen toch voor de Gereformeerden in de Hervormde kerk welhaast bange dagen, als dra de Synode *om* zal zijn, en de Ethischen heel het genootschap naar hun hand zullen zetten.

Want dan natuurlijk zullen zij het zich te laat beklagen, dat ze deze laatste gelegenheid om voor de rechten der gemeente op te komen, *ongebruikt* hebben laten voorbijgaan.

Raadselachtig.

Zestien November des vorigen jaars zond Ds. Hulsman, Hervormd predikant te Zandvoort, zijn sensatiemakend geschrift in het licht.

Heel de kerkelijke wereld had het er toen druk over. Alle blad was er vol van. En in elken hoek vroeg men zich af: Wat zullen deze dingen zijn?

Gelijk men zich toch herinnert, hield dat geschrift, van een zich zelf ethisch noemend predikant, niets minder dan de stellige aanklacht in, dat de critisch-ethische school, die zich op den kansel nog als goed gelooviq aan de gemeente voordeed, feitelijk geheel van de Schrift ziet alleen, maar ook van den Christus was afgevallen.

Eerlijk weg moesten de predikers dezer school, zoo concludeerde Ds. Hulsman, erkennen, dat ze noch omtrent Jezus' woorden, noch omtrent zijn daden, iets ook maar met zekerheid wisten, doch dat geheel de verschijning van Jezus zich voor hen in nevelen oploste, en dat hetgeen ze aan de gemeente in orthodoxen vorm voorstelden, niet anders was dan een product deels van traditie deels van phantasie, waar ieder van maken kon wat hij wilde.

Hij schroomde dan ook niet te laten drukken, dat deze ethische geleerden feitelijk *modern* waren, maar er zekere gemoedsmystiek op na hielden, die ze dan, op oneerlijke wijze, voor de gemeente in geloovige taal vertolkten. Een tactiek waardoor een tegenstrijdigheid ontstond tusschen hun katheder en hun studeerkamer, hun predikatie en hun dictaat, die met de eenvoudigste eischen van eerlijkheid en oprechtheid onbestaanbaar was.

Hiermede was zeker niets te veel gezegd; ook al was het niet nieuw, want van onzen kant was reeds voor bijna twintig jaren geheel hetzelfde betoogd; maar het was toch kras en opzienbarend dat Ds. Hulsman het zei.

Hij zelf ethisch prediker, geheel thuis in hun kring, nu nog Ds. Zeydners persoonlijke vriend.

Vrij algemeen dacht men dan ook, dat zoo krasse openbaring naar de ééne of andere zijde tot zekere beslissing zou leiden, en dat althans het voortbestaan van zoo leugenachtigen toestand en oneerlijke verhoudingen zou worden afgesneden.

Maar zie, juist daar merkte men niets van.

Ds. Hulsman heeft zich uitgesproken, en een enkele der aangevallenen heeft er een boos woord tegen gezegd, maar daarmeê is het dan ook uit.

Verder hoort men er niets van. Men praat er zelfs niet meer over. En de gemeente leeft rustig voort, alsof er geen onweer aan de lucht ware geweest.

En hierin nu ligt het raadselachtige.

Er is een gemeente van Christus. Voor die gemeente hangt aan dien Christus het één en al. Met dien Christus staat of valt ze. Alleen in dien Christus vindt ze haar reden van bestaan.

Die Christus is haar meer dan het licht voor ons oog, dan de lucht voor onze longen, dan het brood voor onzen honger, dan het water voor onzen dorst.

En nu komt niet een »Doleerend" benijder, maar een volbloed Hervormd predikant, aan die gemeente met de stukken zelve aantoonen, hoe de meest invloedrijke predikantengroep in haar midden, die tien der katheders aan de hoogescholen bezet heeft, en alle aanstaande predikanten vormt, druk bezig is haar op onverdedigbare wijze om den tuin te leiden, en haar nog wel in ouderwetschen vorm van den Christus spreekt, maar feitelijk critisch haar Christus van haar heeft weggenomen.

En zie, de gemeente hoort dit.

Ze hoort het aan.

En .... weer dommelt ze voort in haar onverstoorbare rust.

Van een kerk in Lapland werd ons in Noorwegen verteld, dat toen de eerste ongeloovige prediker, er uit Christiania heengezonden, den euvelen moed had, om het geloof aan den Christus Gods in een predikatie te ondermijnen, op eenmaal, bij het eerst komende woord, de geheele gemeente overeind vloog, tien, twaalf mannen den schuldigen prediker van den kansel sleurden, een grijsaard zijn mes trok, en den aanrander van de eere Christi op staanden voet, als een andere Pinchas, doodstak.

Nu, zulk wild fanatisme zal wel een ieder met ons afkeuren, maar in de gemeente der Lappen werkte dan toch nog zoo ernstig geloof in den Christus als hun Heere en Koning, dat ze in de heilige plaatse geen aanranding van de eere van hun Koning duldden.

Ook ten onzent was voor dertig jaren de gemeente nog wakker en warm, en toen een man als Meyboom naar Amsterdam was beroepen, kwam al wie God vreesde te Amsterdam in het geweer.

Zoo zou nog elk goed Nederlander doen, als hij door een dienaar der kroon de eere van zijn Koningin hoorde aanranden.

Zoo eischt het loyauteit en trouw.

Maar hier is een gemeente, die al zulke dingen over zich laat komen, en evenals de gerusten in Sion, zich deze dingen niet aantrekt.

Allerlei kerkeraden, Classicale, Provinciale en Synodale kerken komen bijeen.

Alle man die in zulk een bestuur zit weet er van.

En toch zijn deze dingen onbesproken gebleven.

En toch was er niemand die een hand uitstak, om voor den Koning der kerk op te komen.

Ds. Hulsman had zich moeten stilhouden.

Het *is* wel zooals hij het zegt, maar zulke dingen zegt men niet.

Dit stoort de ruste maar.

En meer dan de eere van Christus is immers de bladstilte der zomerruste waard.

Broeders mag dit zoo blijven? En gij, broeder Hulsman, die dapper en flink gesproken hebt, kunt ge het uithouden, dat men op uw alarmkreet botweg zwijgt?

Eeredienst.

III.

Het algemeene denkbeeld van »vergadering" is daarom hier door ons op den voorgrond geplaatst, overmits dit het meest bekende is; en dit vooral in een tijd als de onze, waarin schier in elk gezin, vader lid is van minstens vier, vijf vereenigingen, moeder lid van een naaikrans, de jongedochters lid zijn van Zendings- en Zondagsschoolvereenigingen, en de opgeschoten knapen vergaderen met hun jongelingsvereenigingen.

In al dit saâm vergaderen ligt iets kostelijks, omdat het altoos min of meer het individualisme, en daarmeê het egoïsme breekt, om het sociale, het gezellige of gezelschappelijke meer tot zijn recht te doen komen.

Welnu, in aansluiting hiermeê wilden we het voelbaar maken, hoe ook het kerkgaan, het opgaan naar een vergadering is, waarin men als lid binnenkomt, en als lid medewerkt; en te keer gaan de valsche en onware gedachte, alsof het kerkgaan was het opgaan naar zeker statig, plechtig gebouw, voor ieder op zijn eigen gelegenheid, om saam om den prediker zich te verzamelen, en zich voorts aan hem over te geven.

Het denkbeeld van *vergadering* moet daarom weer onder ons opleven; en in zooverr hadden we er zelfs niets tegen, dat men onder het lezen dezer artikelen, zich de saâmgekomenen in het kerkgebouw een oogenblik dacht als een gewone ledenvergadering, met de opzieners zoo leerende als regeerende als bestuur of moderamen, en den dienstdoenden Dienaar als voorzitter.

Hierop is natuurlijk af te dingen, en vrome zin zou al spoedig terecht klagen, dat op die wijs scherven van de heilige schaal afsprongen, want dat vergadering in de kerk houden nog geen godsdienstoefening was.

Nu, men zal dan ook bij onze verdere uiteenzetting zien, hoe volkomen we het hiermede eens zijn.

Alleen maar, omdat er nog een ander, geheel onderscheiden element bij komt, waardoor deze »vergaderingen der geloovigen", een geheel eigenaardig karakter erlangen, daarom mag toch de grondtrek van *vergadering* er niet aan ontnomen worden.

Van oudsher was de naam van »vergadering der geloovigen" voor onze godsdienstoefeningen in gebruik, en ook waar later het woord »vergadering", op den achtergrond geraakte, kwam er toch de uitdrukking van »samenkomst der gemeente" voor in de plaats, welke manier van zeggen zich aansloot aan Hebr. 10 : 25, waar de heilige apostel evenzoo spreekt van »*onderlinge bijeenkomsten*."

Een »onderlinge bijeenkomst" nu is niet het opgaan naar een lezing of mondelinge voordracht, maar een bijeenkomst, waar men heengaat *om bij elkaar te zijn*. Daarom heet ze *onderlinge* bijeenkomst, d. i. een bijeenkomst waarin het om elkanders bijzijn te doen is.

En ook onze Heidelbergsche Catechismus verstaat het niet anders, waar hij bij het antwoord over het Sabbatsgebod, niet spreekt van een naarstiglijk komen tot het Huis Gods, of onder de predikatie, of tot den eeredienst, maar van een »naarstiglijk komen *tot de gemeente*". Het is de gemeente die vergadert, en in die vergadering der gemeente gaat men als lid dier gemeente op.

Hiermede hangt het dan ook saâm, dat wij, Gereformeerden, zoo weinig aan het gebouw als gebouw hechten.

Kan de gemeente, kunnen de geloovigen in een daarvoor ingericht, deftig, luchtig gebouw saâmkomen, des te beter.

Maar de vergadering als vergadering hangt van 't gebouw niet af.

Is er geen gebouw beschikbaar, dan vergadert de gemeente in de open lucht, gelijk onze vaderen het deden bij hun »hagepreeken". Is het daarvoor te koud, dan huurt men een zaal. En kan men geen zaal krijgen, dan komt men bijeen in een stal, of fabrieksgebouw, of manege. Waarvoor die zaal of die localiteit anders gebruikt wordt, doet er niet toe.

Reeds in den apostolischen tijd lezen we, dat de gemeente ten huize van particuliere personen bijeen kwam. Niet anders was het in het begin der Reformatie. Juist zoo begon men in 1834. En in 1886 sloeg men geen anderen weg in.

Juist dat los zijn van het gebouw karakteriseert dan ook de bijeenkomst als een *vergadering*, die gemaakt en bepaald wordt, niet door muren of door banken of door een orgel met een preekstoel, maar die gemaakt en bepaald wordt door de aanwezigheid van de leden der gemeente.

Veelal beriep men zich zelfs, om dat karakter onzer godsdienstoefeningen aan te bevelen, niet op den heiligen dienst in Tabernakel en Tempel, maar op de *Kahâl* of groote volksvergadering in Israël, waar elk volwassen Israëliet kon opkomen.

Al stemmen we dan ook volkomen toe, dat de »vergadering der geloovigen" daarom toch altoos een eigenaardig karakter draagt, en deswege volstrekt niet met elke gewone vergadering op één lijn mag gesteld worden, toch staat het van den anderen kant vast, dat de grondtrek, het grondkarakter van elke wettige, ordelijke vergadering ook bij onze godsdienstoefeningen moet doorgaan.

Uit dit grondkarakter nu volgt het vanzelf, met noodzakelijkheid, dat hij die deze vergadering leidt, dit niet kan en niet mag doen naar willekeur, of naar eigen grillig inzicht, maar dat hij, *met de geheele vergadering*, onderworpen is aan die *algemeene regelen*, waaronder de vergadering, of in casu, de gemeente leeft, en haar leven tot uiting wil doen komen.

En dit nu is voor geheel de Liturgische quaestie, of wil men, voor het vraagstuk van den *Eeredienst*, waarover we thans handelen, wel bezien, de beslissende quaestie.

Immers, waar de Dienaar des Woords vrij is, om geheel naar eigen goedvinden te werk te gaan, daar is geen Liturgie. En omgekeerd waar zijn vrijheid ten deze beperkt is, ontstaat de Liturgie, d. i. zekere vaste vorm voor den eeredienst, waaraan hij gebonden is, vanzelf.

Doch hiermede is dit eerste punt dan nu ook afgehandeld.

De grondtrek van *vergadering* staat nu vast, en reeds hiermede is het wezen der Liturgie gehandhaafd.

Is toch de samenkomst der gemeente een *onderlinge* bijeenkomst, d. i. een vergadering van de leden der gemeente, dan verschijnen de leden der gemeente daar niet rechtloos, zoodat alleen de Dienaar zeggingschap en meesterschap en recht van beslissing zou hebben; maar dan komt men saâm onder zekeren regel, onder zekere ordening, en moet het in de vergadering naar dien regel en naar die ordening toegaan.

Geheel afgezien van de vraag, of de ordenende en regeerende macht ten deze den Dienaar veel beperkt en in weinig vrijlaat, of in zoogoed als niets beperkt en in schier alles vrijlaat, doet aan dat beginsel als zoodanig niets af of toe.

Ook onder onze gewone vergaderingen zijn er, die een streng huishoudelijk reglement hebben, waarin den voorzitter van stukje tot beetje wordt voorgeschreven, hoe hij zich te gedragen heeft; weer andere